

СЕВРУК В. Г.,

кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.979:343.9.02:343.975

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.31>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП І ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ СФОРМОВАНІ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ

У статті проаналізовано історичні етапи розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, характерні особливості етнічної злочинності, а також запропоновано заходи щодо її запобігання. Показано, що в умовах сьогодення гостро постало питання протидії злочинам, які вчиняють представники окремих національностей чи народностей, відповідно до притаманної їм кримінальної спеціалізації. У дослідженні через дані судової практики, історичні документи та використовуючи інший матеріал, проаналізовано виникнення етнічної злочинності на певних територіях, а також їхню злочинну поведінку, звичаї та традиції, сферу діяльності. Констатовано, що нині комплексні дослідження історичного розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, як вітчизняними вченими, так і європейськими та американськими дослідниками не проводилися. Хоча в останніх є позитивні поодинокі зрушення в цій сфері. Основну увагу й зусилля науковців привернуто саме до широкомасштабних організованих етнічних груп. Зазначено, що значення наукової розвідки передусім полягає в тому, щоб правоохоронні органи, які займаються протидією організованим групам і злочинним організаціям, які сформовані на етнічній основі, мали уявлення про це негативне явище. Наголошено, що кількість учинених представниками етнічних меншин злочинів у нашій державі залишається стабільно значною. Визначено, що такі етнічні групи формуються на основі національної та кланової спорідненості, традицій і звичаїв, їм властива спеціалізація за окремими видами злочинів. Показано, що протидія злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, потребує специфічних підходів, що мають урахувати їхні національні (етнічні) психологічні особливості. Виокремлено конкретні напрями, які мають сприяти розв'язанню проблеми підвищення ефективності протидії злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Констатовано, що зібраний оригінальний емпіричний матеріал дасть можливість продовжити дослідження теоретикам у цій сфері.

Ключові слова: історичні етапи, протидія, запобігання, етнічна злочинність, організовані групи, які сформовані на етнічній основі, злочинні організації, які сформовані на етнічній основі.

Sevruk V. H. Historical stages of development of organized groups and criminal organizations, which are formed on ethnic basis

The article analyzes the historical stages of development of organized groups and criminal organizations, which are formed on an ethnic basis, the characteristics

of ethnic crime, as well as proposed measures to prevent it. It is shown that in today's conditions the issue of counteracting crimes committed by representatives of certain nationalities or nationalities in accordance with their inherent criminal specialization has become acute. This study, through case law, historical documents and using other material, analyzes the occurrence of ethnic crime in certain areas, as well as their criminal behavior, customs and traditions, sphere of activity. It is stated that today among domestic scientists there are no comprehensive studies of the historical development of organized groups and criminal organizations, which are formed on an ethnic basis. At the same time, such comprehensive studies are absent in European and American researchers. Although the latter have positive isolated changes in this area. The main attention and efforts of researchers are attracted to large-scale organized ethnic groups. It is noted that the importance of our scientific intelligence, first of all, is that in practice, law enforcement agencies engaged in combating organized groups and criminal organizations that are formed on an ethnic basis, had the opportunity to have an idea of this negative phenomenon. It is emphasized that the number of crimes committed by ethnic minorities in our country remains consistently significant. It is determined that such ethnic groups are formed on the basis of national and clan kinship, traditions and customs, they are characterized by specialization in certain types of crimes. It is shown that the fight against crimes committed by organized groups and criminal organizations formed on an ethnic basis requires specific approaches that should take into account their national (ethnic) psychological characteristics. The author of the article identifies specific areas that should help solve the problem of improving the effectiveness of combating crimes committed by organized groups and criminal organizations that are formed on an ethnic basis. Also, the collected original empirical material will provide an opportunity to continue research for theorists in this field.

Key words: *historical stages, counteraction, prevention, ethnic crime, organized groups that are formed on an ethnic basis, criminal organizations that are formed on an ethnic basis.*

Вступ. Серйозна проблема в розвитку сучасного світу, яка зачіпає інтереси багатьох країн, зокрема й України, – це етнічна організована злочинність. Звичайно, для більшості держав світової спільноти вона не є новою [1].

Україна на сучасному етапі свого розвитку перебуває на шляху значних перетворень: модернізується структура економічних відносин, формуються нові суб'єкти власності й політичної діяльності, трансформуються ключові цінності, змінюється устрій життя, традиції. Цей динамізм зумовлює загострення в інших сферах життя українського суспільства проблем зростання етнічної злочинності. Історія засвідчила, що етнічні відносини становлять групу найскладніших проблем, які впливають на стан злочинності в країнах [2, с. 235].

Динамічний еволюційний розвиток цього явища, з одного боку, та потреби правоохоронної практики з іншого, вимагають постійного наукового опрацювання феномена етнічної злочинності. Лише безперервний процес наукового пізнання дасть змогу здійснити переоцінку усталених уявлень і розуміння того, що наявні теоретичні моделі цього явища не завжди відповідають його сутності на тому чи іншому етапі історичного розвитку [3, с. 202].

Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Потрібним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку [4, с. 147].

Постановка завдання. Враховуючи викладене вище, вважаємо за потрібне звернути увагу саме на історичний аспект становлення та розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, а також здійснити комплексне дослідження з метою з'ясування й обґрунтування можливих шляхів удосконалення окремих аспектів

протидії в різні історичні періоди, що має теоретичне та практичне значення для правоохоронних органів.

Результати дослідження. Розглядаючи організовану злочинність в її історичному розвитку, можна виокремити в ній три види організацій: «традиційні», побудовані за сімейною, клановою, етнічною або племінною ознакою, належністю до певної гільдії, групи осіб тощо; бюрократичні, «корпоративні», побудовані за моделлю «раціональної бюрократії», та мережеві [3, с. 203; 5, с. 121]. З огляду на це зауважимо, що етнічна злочинність завжди існувала та існує, але в різні історичні періоди проявлялася у різних формах.

Ми підтримуємо позицію І.В. Анжирова, що етнічні чинники впливали на формування й розвиток злочинності в різні історичні епохи, проте саме в сучасному світі в умовах глобальних економічних і соціокультурних трансформацій, викликаних глобалізацією, проблема етнічної злочинності набула особливого значення [6, с. 14].

Отже, у дослідженні ми спробуємо через дані судової практики, історичні документи, що безпосередньо вказують на антигромадський спосіб життя деяких етнічних груп, й використовуючи інший матеріал, проаналізувати виникнення етнічної злочинності на певних територіях, а також їхню злочинну поведінку, звичаї та традиції, сферу діяльності.

На основі проведеного дослідження нами запропоновано розглядати історичний розвиток організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, у межах п'яти історичних блоків (етапів):

- 1) з найдавніших часів – до XIV ст.;
- 2) XV–XVIII ст.;
- 3) XIX ст. – початок XX ст.;
- 4) 1917–1990 рр.;
- 5) з 1991 р. – дотепер.

Отже, потрібно констатувати, що задля ефективної роботи правоохоронних органів щодо протидії етнічній злочинності потрібним є комплексне вивчення історичних передумов розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, а також вивчення історичного позитивного та негативного практичного досвіду правоохоронних органів із протидії цьому суспільно-небезпечному явищу.

Окремо вважаємо за потрібне зазначити, що нині комплексні дослідження історичного розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, як вітчизняними вченими, так і європейськими й американськими дослідниками не проводилися. Хоча в останніх є позитивні поодинокі зрушення в цій сфері. Основну увагу й зусилля дослідників привернуто саме до широкомасштабних організованих етнічних груп. Це передусім американська, латино- та афроамериканська мафія, мексиканські та колумбійські картелі, італійська та сицилійська мафія, китайські тріади та «якудза». Але проаналізована література дає змогу констатувати, що сьогодні потребують негайного історичного дослідження й інші етнічні організовані угруповання. Тому без урахування історичного факту розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовано на етнічній основі, низка держав можуть зіткнутися з новими та раніше створеними організованими етнічними групами, що нині набирають обертів злочинної діяльності. Ці обставини зумовили фактичний характер дослідження. З огляду на це перейдімо безпосередньо до розгляду запропонованих історичних етапів розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі.

Злочинність існує у світі з найдавніших часів. Досить згадати історію зі Святого Писання про двох братів – Каїна та Авеля. Так само професійна й етнічна злочинність існує з найдавніших часів, зокрема це грабіжницькі походи вікінгів та інших стародавніх народів у межах населеного світу (ойкумени) стародавніх часів [7].

Якщо звернутися до витоків виникнення перших організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, то варто вказати на його давню передісторію, яка черпає свої коріння ще з періоду рабовласницького ладу.

Проте насправді етнічна організована злочинність – явище, яке теж існує з незапам'ятних часів. Це і міжнародна работоргівля, яка існувала аж до XIX ст. (Стародавня Греція,

Стародавній Рим, Візантія, Османська імперія і т. д.), і торгівля наркотиками на державному рівні (опійні війни в Китаї), і торгівля зброєю (існують згадки з часів Стародавньої Греції і Стародавнього Риму) і т. ін. [7].

Розглядаючи проблему історичного розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, ми підтримуємо позицію, що розгляд такої злочинної діяльності потрібно починати ще зі стародавніх часів. Але, на жаль, не так багато певних історичних згадок трапляється в документах.

Історія виникнення організованих злочинних угруповань, сформованих за національною ознакою, в усьому світі також має глибоке коріння. Водночас зароджувалися вони в різних історичних умовах. Окремі з них виникли як одна з форм адаптації до життя у приймаючих державах, де існують великі національні діаспори [8, с. 16]. Хрестоматійна література рясніє прикладами, коли цілі нації й держави жили грабежами, розбоями, вбивствами, підкоряючи інші народи й країни [9–12].

Щодо цього О.М. Бандурка та В.А. Друзь зазначають, що етнічні відмінності багатьох народів, їхній побут, культура, звичаї завжди привертала увагу вчених, змушуючи замислитися над суттю етносів і їхніми відмінностями. Ще давньогрецькі вчені та мислителі намагалися зрозуміти причини відмінності в житті тих чи інших народів. Зокрема, перші наукові спроби пояснити природу цих відмінностей можна знайти в трактаті Гіппократа «Про повітря, воду й місцевість» (близько 424 р. до н.е.), який вважав, що основна причина, яка призводить до істотних відмінностей життя народів, міститься в геокліматичних умовах середовища їхньої життєдіяльності, тобто клімат, природні фактори, географічне положення країни повністю визначають зовнішні умови життя й відносини між людьми. Наголошуючи на великому значенні кліматично-географічних умов життя, стародавні автори не зачіпали той фактор, що саме умови існування визначали економічний уклад, рівень розвитку мови, культури, наукових знань [13, с. 4].

Отже, проблема етнічної різноманітності привертала увагу вчених і філософів із глибокої давнини. Зокрема, давньогрецькі автори, наприклад Гіппократ і Геродот, значну увагу приділяли етнічним відмінностям і зовнішнім факторам, що впливали на них (географічні та кліматичні умови і т. ін.). До античної епохи належать і перші свідчення про значну схильність тих чи інших народів і племен до агресії, розбійної поведінки. Зокрема, Геродот зауважував, що таври, які населяли гірські райони Криму, вирізнялися особливою жорстокістю, здійснюючи збройні напади та грабежі, а також промишляючи піратством [14].

На цьому етапі простежуються перші згадки про виникнення етнічної злочинності, також у цей період у таких злочинних групах закладаються перші навички злочинної діяльності, які згодом лише вдосконалюються аж до професійності. Виробляються певні злочинні традиції та звичаї.

Прикладом у цьому випадку може слугувати одна з перших відомих злочинних організацій, що виникла в Персії в гірській фортеці Аламут у XI ст., – асасини. Засновником її є Хасан, прозваний «Старцем Гори». Шляхом політичних інтриг, підкупу, обману і вбивств він досяг певного впливу та організував фанатичну секту професійних убивць із суворою ієрархією. Згадка про них тримала в страху всіх правителів від Європи до Азії. Це була одна з перших злочинних організацій, найпотужніша і найгрізніша в історії [8, с. 15]. Ця злочинна організація проіснувала аж до середини XIII ст., основою злочинної діяльності був шантаж і вбивства.

Оскільки етнічні та професійні спільноти формуються завдяки характерному способу життя групи людей у певному природному ландшафті та кліматичних умовах, це зумовлює формування відповідних для кожного народу чи професії звичаїв і традицій, нюансів мови, антропологічних особливостей тощо. Часто такі угруповання формуються на релігійній основі, причому приклади є як із сучасності (чеченські та курдські угруповання, базовані на ісламі), так і в історичному контексті. Приміром, Афанасій Нікітін згадує в Індії в цей період піратські угруповання, які утворювали індуси («не християни і не бусурмани, а вклоняються кам'яним бовванам»), на противагу хорасанцям (мусульманам), які займалися торгівлею

та мореплаванням [15]. Характерні риси злочинної спільноти мають багато схожого з окремими особливостями спільнот, які вели певний архаїчний вид господарської діяльності [16].

Водночас потрібно враховувати, що успішно боротися з організованою злочинністю з ознаками етнічної ідентичності, не знаючи сучасних причин цього явища та історичних передумов її виникнення, неможливо.

Багатомісячний історичний досвід показує, що для успішного розв'язання проблем боротьби з організованою злочинністю з ознаками етнічної ідентичності потрібна пряма або опосередкована допомога держави в облаштуванні мігрантів, як зовнішніх, так і внутрішніх, розв'язання соціальних проблем за допомогою інтеграції представників етнічних меншин в приймаюче середовище в поліетнічній державі. А позитивних зрушень у цьому напрямі можна досягти лише маючи дієве законодавство, яке повинно будуватися з урахуванням не тільки сучасних реалій розвитку суспільства, а й історичного досвіду протидії такому негативному явищу, як етнічна організована злочинність [8, с. 37].

Щодо цього А.М. Зюков вказує, що «етнічна злочинність» відповідає всім критеріям злочинного історично мінливого явища, це сукупність злочинів, які до неї можуть бути віднесені не через «кількісний» критерій, а через критерій «якості», зокрема через скоєння злочинів з етнічним мотивом [17, с. 28].

Феномен криміналізації суспільства трансформує всю цивілізацію ХХІ ст. Криміналізація суспільства стає рівномасштабною з мегатенденціями світового розвитку в ХХ–ХХІ ст., з глобальними загрозами світовій спільноті, її міжнародним і національно-державним системам. Транснаціональна й національна злочинність в економічній та інших сферах життєдіяльності суспільства стали співмірними з активністю геополітичних світових центрів сили, світових гео економічних суб'єктів – транснаціональних корпорацій, а також релігійних і культурних організацій, з їхнім впливом на світовий процес загалом. Кримінальні структури і суб'єкти внесено в сучасний світовий порядок, невіддільною властивістю якого є криміналізація світових ринків, зокрема й міжнародних економічних відносин [18–19].

Наприклад, у США сучасні злочинні організації містять практично всі етнічні групи населення, які проживають у країні. Італійські в минулому старі «сім'ї» тепер мають не тільки італійців навіть у складі своїх керівників. Серед молодих організацій виокремлюється латиноамериканська асоціація, що займається розповсюдженням наркотиків. Негритянські угруповання тримають у руках значну частину доходів від проституції, єврейські – спеціалізуються на виробництві та збуті порнографічної продукції. Однак ці угруповання були неоднорідні за своїм національним складом, оскільки вербування нових членів переважно відбувалося з товаришів по тюремній камері, до яких належить значна кількість жінок, що абсолютно невластиве старим «сім'ям», в яких усі члени були чоловіками [20–25]. Враховуючи викладене вище, потрібно констатувати, що за останні декілька десятиліть організовані групи і злочинні організації, які сформовані на етнічній основі, трансформувалися, відійшли від встановлених роками правил свого історичного розвитку, водночас враховували світові політичні та економічні зміни.

Сучасна організована злочинність вирізняється гнучкістю й високою адаптивністю. З метою утримання розмірів прибутку й максимізації ринків в окремих транзакціях укладаються «картельні угоди», у результаті чого виникають анклавні з організаційною структурою й логістикою (транспорт, легальна торговельна діяльність, реінвестиції), а також із визначеною продукцією та послугами. Поряд із відомими угрупованнями, такими як мафія, виникають нові, що ґрунтуються на етнічних або культурних засадах [26].

Висновки. Здійснюючи ретроспективний аналіз розвитку та становлення організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, вважаємо доцільним виокремити п'ять історичних етапів, а саме:

1) з найдавніших часів до XIV ст. – етап характеризується відсутністю нормативних джерел аж до XI ст. У цей час чітко простежуються історичні передумови зародження, становлення (формування) та поширення у світі організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі.

2) XV–XVIII ст. – почали створюватися організовані групи і злочинні організації, які сформовані на етнічній основі, що наявні й сьогодні. Це «якудза» (Боріокудан), китайські тріади, циганські злочинні групи та організації.

3) XIX ст. – початок XX ст. ознаменувався сплеском організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. На цьому етапі відбулося зародження перших структурованих американських та європейських організованих злочинних етнічних груп. Були засновані одні з найстаріших етнічних організованих груп, які з роками трансформувалися, прийняли свої кодекси (статуту) та розширили сфери впливу та територію. Це американська мафія «Ла Коза Ностра», ірландська та сицилійська мафія.

4) 1917–1990 рр. – етап ознаменувався створенням основних сьогоденних організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. Це італійська та сицилійська мафія, мексиканська мафія, наркокартелі та вуличні банди, колумбійські картелі, латино-американські злочинні співтовариства, афроамериканські банди, корсиканська мафія (корсиканський союз), албанська мафія, болгарські злочинні угруповання, сербська організована злочинність, турецька мафія, нігерійські злочинні організації, корейська та в'єтнамська організована злочинність та інші. Окремо виокремлюється на світовій злочинній арені так звана російська мафія, до якої входили етнічні групи з пострадянського простору.

На цьому історичному етапі розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, відбувся певний перерозподіл сфер злочинного впливу між раніше створеними організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі, та перерозподіл територій з огляду на створення нових впливових організованих етнічних угруповань. Тогочасні політичні, економічні катаклізми та еміграція створили сприятливі умови для створення нових організованих етнічних угруповань, їх формування та подальшого розвитку.

5) 1991 р. – дотепер – останній, а точніше сучасний період існування організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, що ознаменував собою принципово новий етап їхнього розвитку. На території пострадянського простору починають свою злочинну діяльність азербайджанські, вірменські, білоруські, грузинські, казахські, киргизькі, молдавські, прибалтійські (латвійські, литовські, естонські), російські, таджицькі, туркменські, узбецькі, українські, а також чеченські, осетинські, інгушські, дагестанські, татарські, калмицькі, асирійські організовані групи і злочинні організації, які сформовані на етнічній основі.

Показником кожного історичного періоду, для кожної організованої групи і злочинної організації, які сформовані на етнічній основі, є низка факторів, а саме всі вказані вище організовані етнічні угруповання мають глибоке історичне коріння, їх формування відбувалося через культурні й соціальні фактори та територіальні ареали, а також з урахуванням історичних передумов виникнення, становлення та поширення організованої злочинності.

Отже, можна зробити висновок, що врахування історичних етапів розвитку організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі, надалі дасть змогу правоохоронним органам здійснювати ефективне запобігання та протидію етнічній злочинності як на території України, так і за її межами.

Список використаних джерел:

1. Скулиш Є.Д. Міжнародне співробітництво у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. *ЕАІ. Бюлетень* № 1 (7). URL: <http://www.eai.org.ua/ua/digest/issue7/1143/>.
2. Медведєв О.В. Етнічна злочинність в циганському середовищі. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 235–241.
3. Комірчий П.О. Дослідження організованої злочинності: системно-функціональний підхід. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 201–205.
4. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 145–148.

5. Міняйло Н.С. Організована злочинність: природа та шляхи протидії (системно-функціональний підхід). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644: Правознавство. С. 120–126.
6. Анжиров И.В. Влияние этнических факторов на рост преступности в Южном и Северо-Кавказском федеральных округах : дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11. Краснодар, 2010. 155 с.
7. Організована злочинність: URL: <http://www.wikiwand.com/uk>.
8. Касаев И.Х. Предупреждение преступлений, совершаемых участниками этнических преступных группировок : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2013. 188 с.
9. Яковец Ю.В. История цивилизаций. Москва : Владар, 1995. 461 с.
10. Виппер Р.Ю. История древнего мира: Республика. Москва, 1994. 510 с.
11. Кораблев И.Ш. Ганнибал. Москва : Наука, 1976. 400 с.
12. Светоний Транквилл Гай. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Правда, 1988. 509 с.
13. Бандурка А.М., Друзь В.А. Этнопсихология : учеб. пособ. для высш. учеб. завед. Харьков : Изд-во Ун-та внутр. дел, 2000. 240 с.
14. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с. Кн. IV. Мельпомена. С. 180–228.
15. Хождение за три моря Афанасия Никитина. 1466–1472 / Издание подготовили Я.С. Лурье и Л.С. Семенов. Ленинград : Изд-во «Наука». Ленинградское отделение, 1986. С. 20–21.
16. Сацький П.В. Архаїчні витоки професійної організованої злочинності. *Молода нація*: альманах / редкол.: П.Ф. Вознюк (голов. ред.) та ін. Київ : Смолоскип, 2015. Спец. Вип. 53. С. 128–139.
17. Зюков А.М. Этническая преступность (социальный феномен и меры противодействия). Владимир : ИП Журавлева, 2010. 351 с.
18. Жаровська Г.П. Фактори транснаціональної організованої злочинності на початку ХХІ ст. *Верховенство права у новітніх законодавчих реформах: доктрина і практика* : зб. матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф., м. Київ, 11 грудня 2014 р. Київ : Lecal Activiti, 2014. С. 119–124.
19. Дубнов А.П., Дубовцев В.А. Философия преступности: проблемы криминализации российского общества. Екатеринбург : Издательский дом «Ява» 1999. 95 с.
20. Криминология / под ред. А.И. Долговой. Москва : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. С. 609–610.
21. Основы борьбы с организованной преступностью. Москва : ИНФРА-М-НОРМА, 1996. С. 167–173.
22. Организованная преступность-2 / под ред. Долговой А.И., Дьякова С.В. Москва : Криминологическая Ассоциация, 1993. 328 с.
23. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. С. 295–303.
24. Тюрин Д.П., Тюрина Т.П. Организованная преступность в США и Италии (аналитический обзор). *Актуальные проблемы буржуазной криминологии*: сб. обзоров. Москва, 1983. Вып. 3. С. 109–132.
25. Геворгян Г.М. Криминологические проблемы борьбы с организованными этническими преступными формированиями в России : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2000. 158 с.
26. Бова А.А. Організована злочинність за умов глобалізації. *Журнал Універсум*. 2002. № 7–8 (105–106). URL: http://www.universum.org.ua/journal/2002/bova_7.html.

